

POVIJEST KARTOGRAFSKIH RADOVA NA PODRUČJU GRADA KOPRIVNICE

UVOD

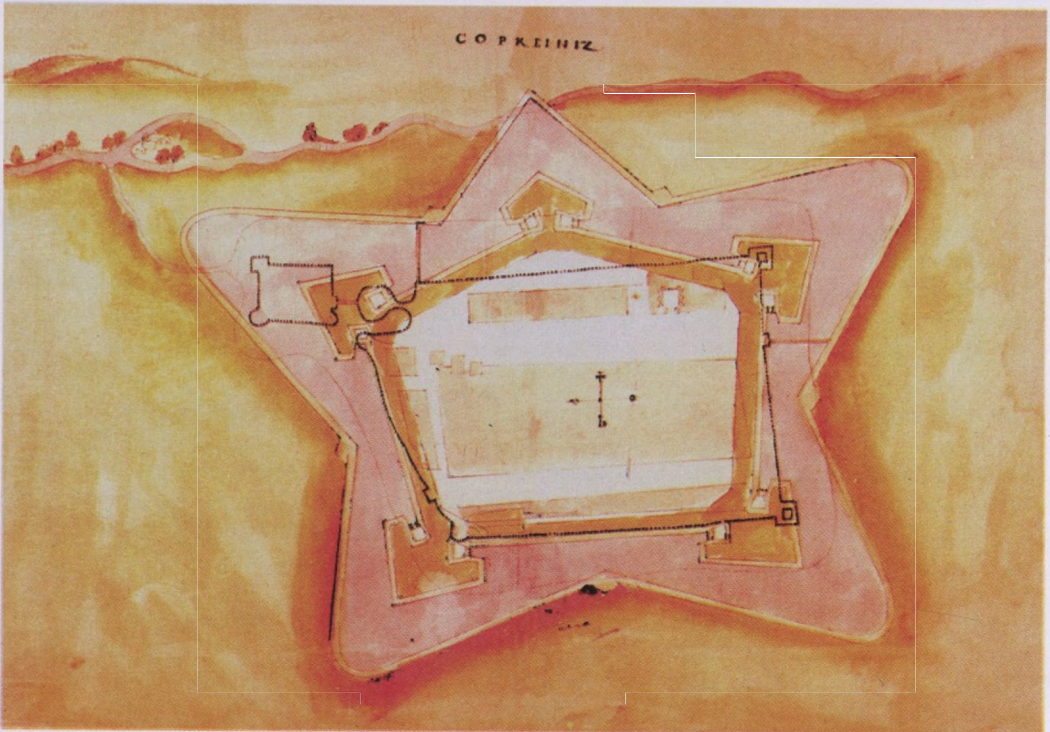
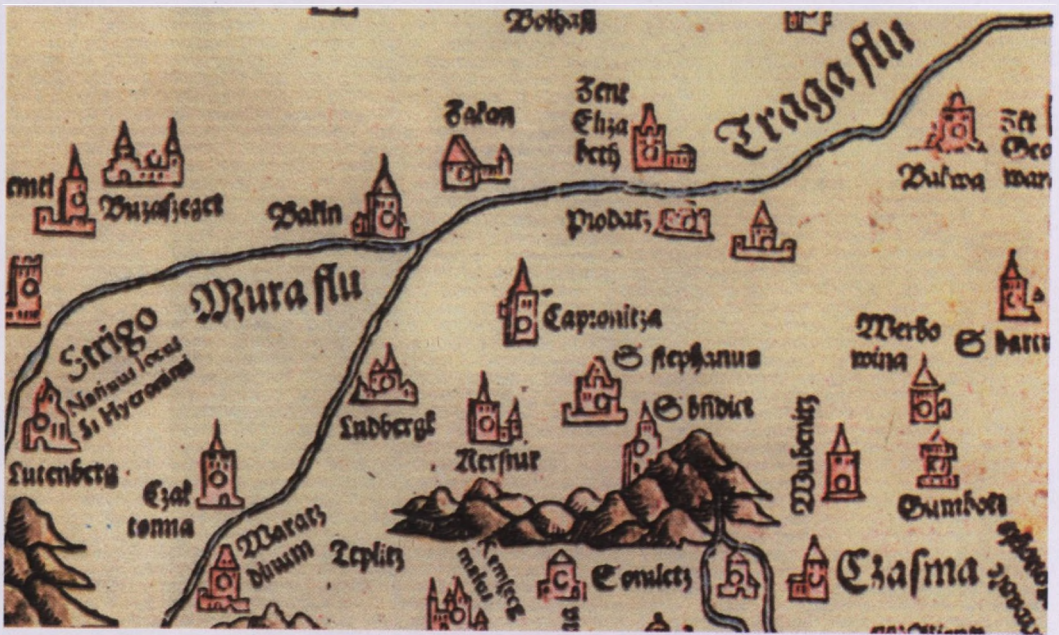
U praćenju i rekonstrukciji razvoja grada stari planovi imaju osobitu vrijednost. Plan grada karakterizira specifičan sadržaj i krupno mjerilo. Naime, za razliku od ostalih kartografskih prikaza sitnijih mjerila koji prikazuju naselja samo simboličkom signaturom ili u vrlo umanjenom tlocrtu, plan omogućava detaljan uvid u pojedine elemente prostorne strukture grada koji nisu vidljivi iz drugih kartografskih izvora. Kronološka usporedba planova omogućuje nam praćenje prostornog razvoja grada kao i sagledavanje dominantnih historijsko - geografskih procesa koji su se u njemu odvijali. Stari planovi osobito su značajan izvor za rekonstrukciju i revitalizaciju povijesnih urbanih jezgri koje su pod utjecajem suvremenih procesa često nepovratno oštećene ili prepuštene zubu vremena. Stari planovi Koprivnice, koji i sami čine važan dio našeg kulturnog blaga, šalju jasnu poruku potrebe zaštite njezine bogate kulturne baštine. Stoga je ovaj rad posvećen naporima svih onih koji neumorno rade na obnovi i revitalizaciji koprivničke utvrde.

PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Do sada je objavljeno nekoliko radova koji se direktno ili indirektno bave kartografskim izvorima Koprivnice. Prvenstveno je to vrijedan rad Ljerke Perči objavljen u 18. broju Podravskog zbornika pod nazivom "Prilog poznavanju planova Koprivnice iz 16. i 17. stoljeća". U tom se radu po prvi puta sustavnije obrađuju i vrednuju kartografski izvori za povijest Koprivnice, no velik dio izvora u skladu s tadašnjim saznanjima navodi se bez oznake autora i datacije. Kartografskim izvorima u rekonstrukciji prostornog razvoja Koprivnice služe se u svojim radovima i Dragutin Feletar (1979.), Milan Kruhek (1986.), Miljenka Fischer (1984., 1986.) i Andrej Žmegač (2000.), ali također ne donoseći sve podatke o njihovim autorima te vremenu i načinu njihova nastanka. Kako su ti podaci presudni za razumijevanje sadržaja i interpretaciju samih izvora, cilj ovog rada je razjasniti neke nedoumice u smislu autorstva i datacije koprivničkih kartografskih izvora, povijesnog konteksta njihova nastanka te ih na taj način vrednovati kao izvor. Također, skrenuti ćemo pažnju na još neke slabije poznate ili neobjavljene kartografske izvore. Istodobno, ovaj rad neće se baviti detaljnom interpretacijom sadržaja već objavljenih kartografskih izvora jer je njihov sadržaj u navedenim djelima već opisan.

KOPRIVNICA NA VOJNIM PLANOVIMA RATNIH IZVJEŠĆA O STANJU UTVRDA 16. I 17. STOLJEĆA

Koprivnica je srednjovjekovni grad čiji prvi pisani spomen seže u 1272. godinu¹. No, prvi kartografski prikazi Koprivnice nastali su kada se za to ukazala nužna potreba - u vrijeme prodora Turaka. Nakon Mohačke bitke 1526. godine, Koprivnica postaje direktno izložena osvajačkim pohodima Osmanlijskog Carstva. U to vrijeme, krizno za cijeli kršćanski svijet, nastaje prva karta ugarskih zemalja koja će prikazati tadašnje dosege turskih osvajanja. To je karta koju je 1528. godine izradio znameniti ugarski kartograf **Lazarus**. Na Lazarusovoj karti južno od Drave nalazimo označeno utvrđeno naselje Capronitzu - Koprivnicu. To je prvi do sada poznati kartografski spomen grada Koprivnice.

1. Prvi kartografski spomen Koprivnice na Lazarusovoj karti Ugarske iz 1528. godine
 2. Koprivnička utvrda na Angelinijevom planu iz 1566. godine (Sch. XXVI F 96, N 6)

Kako su Turci i dalje nadirali približavajući se Koprivnici sve bliže, četrdesetih godina 16. stoljeća pod vodstvom Petra Keglevića (1541.- 1546.) otpočinjui prvi značajniji radovi na vojnom utvrđivanju grada (Karaman, 1986: 16)². Koprivnica 1548. godine postaje sjedištem koprivničke kapetanije, dobivši tako važnu ulogu u obrani Hrvatskog Kraljevstva. Do sredine 16. stoljeća Turci su osvojili gotovo čitavu Slavoniju, uspostavivši graničnu obranu na liniji Drave ispod Kloštra Podravske, kraj Bjelovara duž rijeke Čazme i Lonje do Jasenovca na Savi. Koprivnica se našla na samoj liniji obrane Hrvatskog Kraljevstva.

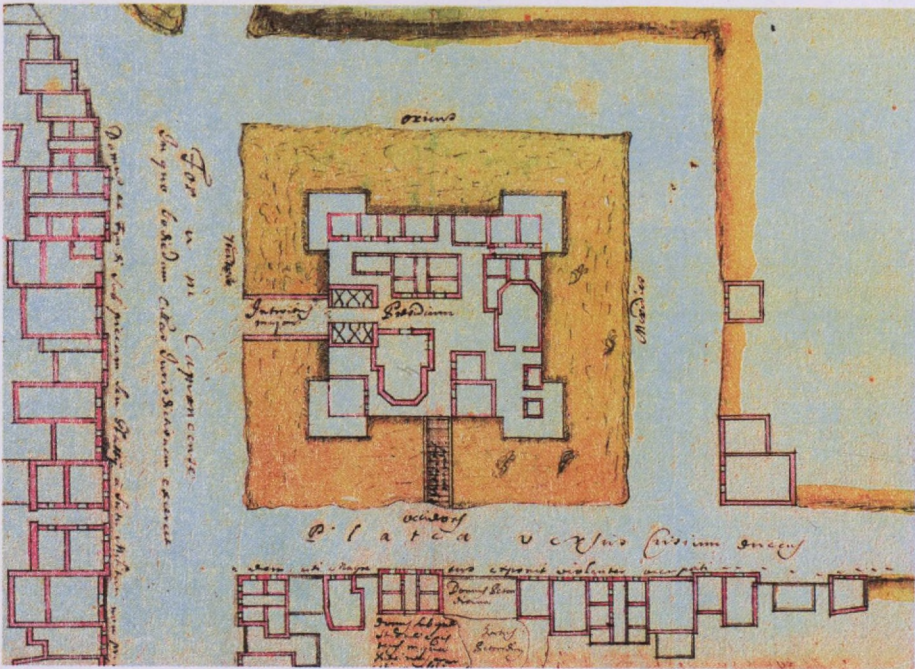
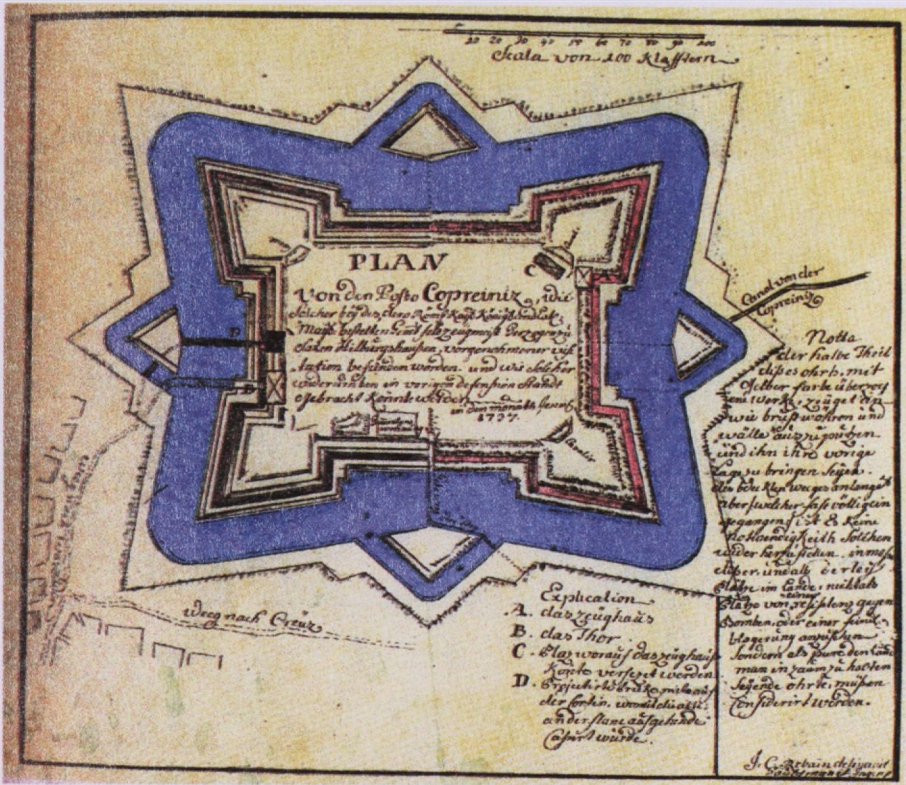
Koprivničku staru feudalnu utvrdu sada je trebalo prilagoditi vojnim potrebama. Kao rezultat radova na prilagodbi starih utvrda novim ratnim uvjetima, nastaje prva generacija ranonovovjekovnih planova koprivničke utvrde koji su bili sastavnim dijelom izvještaja o stanju utvrda. U takvom povijesnom kontekstu nastao je i prvi do sada poznati plan grada Koprivnice, bolje rečeno njezinih utvrda koji potječe iz 1566. godine³. Plan je dio zbirke crteža ugarskih utvrda područja od Jadranskog mora do Sedmogorske koje je izradio **Nicolo Angielini**. Zbog pripremanja obrane i ojačavanja utvrda 1566., ovaj je talijanski majstor carskim nalogom dobio zadaću da obiđe i snimi utvrđene gradove prema turskoj granici. Iako njegov pisani dio izvješća nije pronađen, zbog karaktera i namjene planova, sasvim je izvjesno da je postojao. Angielinijevi planovi za hrvatske zemlje imaju iznimnu važnost jer za brojna naselja, uključujući i Zagreb, predstavljaju najstariji kartografski izvor. O Nicoli Angieliniju zna se vrlo malo. Djelovao je sredinom 16. stoljeća kao inženjer carske vojske. Iako u službi austrijske vojske, uvijek je isticao svoje talijansko podrijetlo, potpisujući se "Nicolo Angielini Italum". Po struci nije bio kartograf, već arhitekt (često uz njegovo ime nalazimo oznaku "Architetto"). Izradio je više karata Hrvatske, Slavonije i Ugarske te čitav niz planova utvrđenih naselja, od Beča, preko Zagreba i Bihaća, do Rijeke i Senja. Danas je poznato više primjeraka njegovih crteža, od kojih su neki nepotpisani i nedatirani. Ponajviše se to odnosi na bečki primjerak, najčešće citiran i reproduciran. To je ujedno razlog zbog kojeg su se spomenuti crteži dugo vodili kao rad anonimnog autora s kraja 16. stoljeća. Postojanje više primjeraka Angielinijevih crteža omogućila je njihovu identifikaciju i točnu dataciju. Dva primjerka, koji se čuvaju u Nacionalnoj biblioteci u Beču (Österreichische National Bibliothek), poznati su pod oznakama svojih signatura kao Codex 8 607⁴ i Codex 8 609. Najbolje sačuvani primjerci danas se nalaze u Dresdenu gdje se u Saskom državnom arhivu (Sächsischen Hauptstaatsarchiv) nalaze čak dva primjerka (Sch. XXVI F 96, N 6 i Sch. XXVI F 96, N 11). Najveća zbirka Angielinijevih planova nalazi se u Karlsruheu (Generallandesarchiv) gdje se nalazi 5 Angielinijevih karata i čak 51 plan utvrda (sign. Hfk Bd XV). Manje je poznato da se primjerci Angielinijevih planova mogu pronaći u i Zemaljskoj biblioteci Württembergu u Stuttgartu. Prema istraživanjima mađarskog arhivista *Kisari Balla Gyögy-a* (1998), kopija Stuttgartskeg sveska nalazi se i u Kraljevskom ratnom arhivu u Stockholmu (Kungliga Krigsarkivet, Stockholm).

Usporedba ovih planova s ostalim Angielinijevim (potpisanim) planovima utvrda te Angielinijevim kartama na kojima je upravo ista naselja, za koja je izradio planove, označio uvećanom tlocrtnom signaturom koja u potpunosti odgovara sadržaju spomenutih planova, nepobitno potvrđuje Angielinijevo autorstvo. Bez obzira na male razlike u izboru boja, sjenčanju i sličnim detaljima, svi planovi nesumljivo su djelo istog autora. Naime, iako postoji mogućnost da neke primjerke nije crtao osobno Angielini, odnosno da je određeni broj primjeraka precrtao nepoznatog crtača, Angielinijevo autorstvo nad sadržajem svih primjeraka ne treba dovoditi u pitanje.

Svi navedeni primjerci Angielinijevih crteža gotovo su identični. Jedini izuzetak predstavlja primjerak iz Beča (Codex 8 609). No, upravo on je iznimno važan jer prikazuje stvarno stanje naselja i utvrde nakon fortifikacijskih zahvata Petra Keglevića, a od 1548. i krajiških vlasti. Angielinijev tlocrt omogućava uvid u sustav glavnih prometnica, gradskih vrata i važnijih građevina⁵. Unutrašnja struktura grada samo je shematski naznačena tzv. insulama. Ovakav prikaz u kojem se jasno ističe preciznost i detaljnost strateških elemenata grada, naspram samo naznačenom postojanju "građanskih" sadržaja, potvrđuje vojnu namjenu ovoga plana.

Preostali Angielinijevi planovi odnose se na projekt potpune rekonstrukcije fortifikacijskog sustava Koprivnice na temelju bastionske obrane tzv. novotalijanskog tipa. Vidimo da je isprva bila predviđena izgradnja utvrđenog peterokutnika, uključujući isturenu poziciju vlastelinskog dvora u jedan bastion (Karaman, 1986; 19). Međutim, tijekom idućih desetljeća postupno je realizirana gradnja na podlozi već ranije oblikovanog pravokutnika s četiri ugaona bastiona.

Gotovo identičan plan onom iz Codexa 8 609 pronašao je *Žmegač* (2000.) u Gradačkom arhivu

3. Plan Koprivnice I. C. Reban iz 1737. godine
4. Nepoznati plan Koprivnice iz 1762. godine

(Steirmärkisches Landesarchiv Graz)⁶. Plan nosi oznaku 1574. godine i prikazuje stanje utvrde nakon prve modernizacije, dakle stanje koje smo vidjeli i na spomenutom Angielinijevom planu iz 1566. godine. Upravo te 1574. godine talijanski graditelj **Gerolamo (Hieronymo) Arconati** dobiva zadatak da predloži novo uređenje koprivničke utvrde pa je za pretpostaviti da je ovaj plan nastao u svrhu snimanja postojećeg stanja. Nije isključeno da ga je izradio i sam Arconati. I ovaj plan, kao i Angielinijevi planovi, prikazuje samo fortifikacijske elemente grada, svodeći prikaz unutrašnjeg grada na insule.

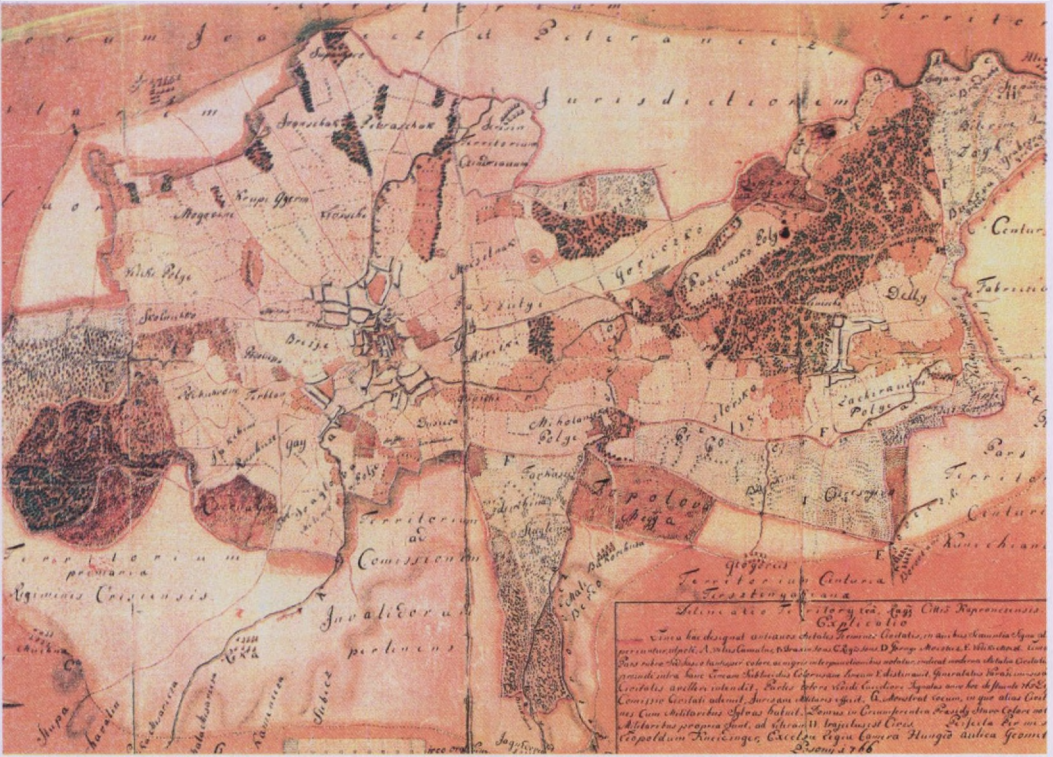
Naredno kartiranje Koprivnice provedeno je u vrijeme dok je gradnjom utvrda u Koprivnici rukovodio krajiški graditelj **Joseph Vintano**. Za pretpostaviti je da je nepotpisani plan koji je izrađen 1587. godine, nastao kao dio izvješća o tijeku radova na utvrđivanju⁸. Kako je nastao nakon i u vrijeme intenzivnih radova na utvrdi, ovaj je plan osobito vrijedan izvor za povijest utvrđivanja Koprivnice. I Vintano svoj prikaz ograničava isključivo na fortifikacijske elemente među kojima je označio izgrađene dijelove (tamnije) i one čija izgradnja tek predstoji (svjetlije), ne omogućivši uvid u unutrašnju strukturu grada.

Posljednja kartiranja Koprivnice u 16. stoljeću proveo je 1598. godine **Alessandro Pasqualini**. Kao i prethodni koprivnički planovi, i Pasquallinijevi su nastali kao dio izvješća o stanju radova na utvrdi. No, za razliku od svojih prethodnika, po svemu sudeći, Pasquallini je izradio dva plana⁹. Prvi plan prikazuje uglavnom dovršenu utvrdu nakon druge faze modernizacije s mjestimičnim oštećenjima¹⁰. Drugi plan koji je Pasquallini najvjerojatnije izradio na poticaj Trautmansdorfa, ponovno prikazuje koprivničku utvrdu s pet bastiona. Naime, Pasqualini u svom izvještaju prigovara konstrukciji koprivničke utvrde koja je u po njegovim riječima u prvoj fazi izgradnje bila zamišljena "kao savršeni peterokut". Kasnijom izgradnjom, opisuje Pasqualini, izgradnja je svojevoljno preusmjerena na četverokutnu utvrdu (*Žmegač*, 2000; 121). Četverokutnost koprivničke utvrde smatrala se velikom slabošću. U svom izvještaju o stanju slavonskih utvrda, S. F. Trautmansdorf ponovo iznosi tezu o potrebi preuređenja koprivničke utvrde u peterokut. Tom je izvještaju priložen i spomenuti Pasqualinijev plan¹¹. Po svojoj ideji, Pasquallinijev i Trautmansdorfov prijedlog oslanjaju se na Angielinijev projekt iz 1566. godine. Pasquallinijev plan razlikuje se od Angielinijevog samo po ideji prokopavanja kanala na potoku Koprivnici. To je ujedno razlog zašto je spomenuti plan često pripisivan Angieliniju ili pak Stieru.

Tijekom Tridesetogodišnjeg rata nastavlja se intenzivni radovi na utvrđivanju. U svrhu obnove i poboljšanja utvrda, utvrde južno od Save 1639. godine obišao je Giovanni Pieroni dok je na istom poslu u području sjeverno od Save radio **Johann Ledentu**. Za razliku od Pieironija koji je bio izučeni vojni topograf, Ledentuovi prikazi više su umjetničke naravi. Naime, Ledentu je bio dvorski slikar koji je od 1639. do 1640. godine sudjelovao pri izgradnji i popravcima utvrda. U tu svrhu izradio je i nekoliko veduta naših gradova¹². Ledentuova veduta Koprivnice iz 1639. godine perspektivni je prikaz grada s pogledom za zapadne strane¹³. No, iako se radi o veduti, njezina vojna namjena je neupitna. U središtu pažnje je prikaz utvrda te sam prilaz gradu. Usprkos svoje ograničenosti zbog niske bočne perspektive koja skriva sadržaje unutar zidina, ova veduta iznimno je važna karika u praćenju razvoja koprivničke utvrde, donoseći novi izgled bastionske trase tvrđave. Ulogu obrane tvrđavnih kutina i jarka sada su preuzeli revelini. Veduta prikazuje zapadne koprivničke reveline i njihovu vezu preko tvrđavnog jarka i mosta s bedemima i bastionima. Osim prikaza novog izgleda same utvrde, Ledentuov prikaz Koprivnice koji otkriva samo dio utvrda te sakriva čitav unutrašnji grad, više je ambientalan nego dokumentaran. Civilni dio grada iza tvrđava jedva se nazire, a prikaz konjanika i vojnika na prilazu gradu jasno potvrđuju društvenu usmjerenost na ratnu opasnost.

Godine 1657. kartografske radove u Koprivnici obavljao je **Martin Stier**. Stier je, kao i Pieroni, bio habsburški vojni topograf, između ostalog zadužen i za pregled utvrđenih mjesta. U sklopu svoga izvještaja o stanju koprivničkih utvrda, Stier je 1657. godine izradio i dva plana utvrda s poprečnim presjecima¹⁴. Stierovi planovi, nakon Angielinijevih, predstavljaju prve kartografski precizne i detaljne prikaze Koprivnice. Stierova preciznost ne treba čuditi. Kao i Angielini, Stier je svoju kartografsku vještinu stjecao na terenu, kartirajući čitavu Ugarsku te pojedine njezine dijelove. Stierova karta Ugarske dovršena 1664. godine, najbolja je karta Ugarske čitavog 17. stoljeća. No, kao i prethodni kartografski izvori Koprivnice, Stierovi su planovi pogodni isključivo za praćenje razvoja utvrđivanja grada.

Možemo zaključiti da su se kartografski radovi na tlu Koprivnice sve do početka 18. stoljeća odvijali u sklopu vojne kartografije, i to isključivo u funkciji praćenja radova na utvrđivanju grada. Vojno - strateška namjena kartografskih izvora Koprivnice nastalih do kraja 17. stoljeća potvrđuje i njihov isključiv sadržaj u kojima su u

- 5. Kneidingerova karta teritorija Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice iz 1766. godine
- 6. Koprivnička utvrda na katastarskom planu iz 1859. godine

središtu pažnje obrambeni i vojni elementi, izostavljajući bilo kakve "građanske" elemente grada ili ih tek naznačujući tzv. insulama. To je donekle razumljivo jer povijest Koprivnice sve do 17. stoljeća, povijest je njezine vojne utvrde. Kartografski izvori Koprivnice sve do kraja 17. stoljeća pogodni su za proučavanje razvoja njezina utvrđivanja, no istodobno, vrlo su ograničeni za proučavanje njezine unutrašnje izgradnje te bilo kakvih kartografskih sadržaja izvan zidina.

NOVA STREMLJENJA PRVE POLOVICE 18. STOLJEĆA

Svojevrsnu prijelaznu fazu u kartografskom upoznavanju Koprivnice predstavlja plan grada koji je izradio inženjer **I. C. Rebain** 1737. godine¹⁵. Iako se i ovdje radi o planu utvrda, novi čimbenici u razvoju grada jasno su uočljivi. Oslobođanjem većeg dijela hrvatskih zemalja nakon Karlovačkog (1699.) i Požarevačkog (1718.) mira, granica s Turcima pomaknuta je na Savu¹⁶. Koprivnica, iako još uvijek važna krajiška utvrda, sada je znatno sigurnija. Osim vojnih funkcija, sve veći značaj u razvoju grada ponovno dobivaju njezine važne trgovačke i prometne funkcije. Rebainov plan prikazuje fortifikacijski sustav grada s naglaskom na zidine i jarke. Jedini naznačeni objekt unutar zidina je kuća generalskog stana lijevo od zapadnih gradskih vrata. Iako je i plan iz 1737. godine nastao u svrhu prikaza utvrda, detaljnijim uvidom u plan zapaža se do tada sasvim novi detalj, prikaz sadržaja izvan utvrda. Tako po prvi put vidimo prikaz prometnih komunikacija. Prometno čvorište formirano je na najbližem pristupu tvrđavi kod Velikih vrata gdje su se spajale ceste, jedna iz smjera Varaždina i druga iz smjera Virovitice. Ovo prometno čvorište koje kasnije postaje i ostaje središtem grada (Trg bana Jelačića), uvelike će odrediti budući prostorni razvoj Koprivnice. Druga novost je prikaz izgrađenih površina izvan zidina. Iako se iz pisanih povijesnih izvora pouzdano zna da je izgradnja podgrada otpočela već nakon Žitvanskog mira, kartografski izvori neutvrđene dijelove naselja jednostavno izostavljaju kao strateški nebitne. Na planu iz 1737. godine po prvi put vidimo izgrađene dijelove izvan zidina. Oni se ovdje ograničavaju na područje spomenutog prometnog čvorišta. Na taj način ovaj je plan najavio nova stremljenja u razvoju grada koja su se jasno odrazila i u načinu njegova prikaza. Stvorena je nova kartografska percepcija Koprivnice.

KARTOGRAFSKI IZVORI DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA - KOPRIVNICA KAO CIVILNI GRAD

Premještanje sjedišta Varaždinskog generalata 1765. godine te ukĺapanje Koprivnice u civilni dio Hrvatske, dat će kartografskim izvorima Koprivnice novu dimenziju - kuće, prometnice, poljoprivredne površine i feudalne posjede. Tako je završila jedna i započela druga faza u kartografskom upoznavanju Koprivnice. Ipak, odvajanje grada od Vojne krajine nije teklo bez problema. To se jasno odrazilo i u kartografskim izvorima. Velik dio kartografskih radova na području Koprivnice tijekom druge polovice 18. stoljeća nastao je u svrhu razgraničenja grada s Vojnom krajinom te rješavanja imovinsko - pravnih odnosa Grada i Krajine.

Prva karta Koprivnice nakon odlaska vojske iz grada nastala je 1766. godine. Izradio ju je mjernik **Andreas Leopold Kneidinger**. Kneidinger je tijekom 1775. i 1766. godine izradio kartografske prikaze svih tadašnjih slobodnih i kraljevskih gradova Hrvatske i Slavonije, izuzev Požege.

Kneidingerova karta Koprivnice nastala je u svrhu utvrđivanja granica Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice i Varaždinskog generalata. Naime, iako je sjedište Generalata preseljeno iz Koprivnice 1765. godine, utvrđivanje međa između grada koji je sada uklopljen u sastav banske Hrvatske i Varaždinskog generalata, trajat će sve do 1770. godine. Različiti stavovi glede razgraničenja te naročito teritorijalne pretenzije Varaždinskog generalata, jasno se ogledaju u Kneidingerovoj karti. Želeći naglasiti svu kontradiktornost novog razgraničenja, Kneidinger je na svoj karti prvo označio srednjovjekovne granice grada utvrđene poveljom kralja Ludovika iz 1356. godine, dok je crvenom linijom naznačio nove granice gradskog teritorija. Na taj način jasno se ističe područje nekadašnjeg gradskog teritorija koje je sada pripojeno Varaždinskom generalatu. To je područje dodatno naglašeno svjetlom bojom. Osim naglašene razlike u teritorijalnom opsegu grada, posebno su naznačeni još uvijek sporni dijelovi gradskog teritorija (linije označene slovom oznakom F) na koje pretendira Varaždinski generalat. Osim što nam je dao detaljnu informaciju o novom i starom teritorijalnom opsegu grada, Kneidinger jasno oslikava napetu atmosferu između grada i vojnih vlasti.

Kneidingerov plan ima višestruku vrijednost. Ne samo što označava stare i nove granice grada, već po prvi put

prikazuje i poljoprivrednu okolicu s okolnim selima koja su se do tada, kao strateški nebitna, redovito izostavljala. Osim što dobivamo uvid u naseljenost okolice, razlikujući oranice (svjetlo), livade (zeleno) i šume (tamno zeleno), karta Leopolda Kneidingera omogućava i prvi detaljan uvid u način korištenja gradskih površina. Na taj način, Kneidingerova karta Koprivnice iz 1766. godine predstavlja prvorazredni kartografski izvor za proučavanje grada u njegovoj prijelomnoj fazi transformacije iz vojne utvrde u gradsko naselje "građanskog" tipa.

Već 1768. godine nastaje novi plan razgraničenja gradskog teritorija s Varaždinskim generalatom koji je izradio major **Fontaine**¹⁷. Kao i Kneidingerov, prikazuje granice gradskog teritorija, ali i još uvijek sporna gradska područja na koja pretendira Generalat¹⁸. Osim samog razgraničenja, karta pruža uvid u strukturu zemljišta (način korištenja površina), prometni sustav te razvoj okolnih naselja na području grada. No, za razliku od Kneidingera koji je bio civilni mjernik, Fontaine kao habsburški vojni kartograf, prilazi problemu granica s Krajinom iz svog ugla. Tako na planu više ne nalazimo označene stare granice grada čime je naglašena vojna eksproprijacija gradskog područja, već je sav nekadašnji gradski teritorij pripojen Krajini jednostavno označen kao "Generalatus Varasdiensis". Očita dvojba oko pravednosti spomenutog pitanja izražena kod Kneidingera, kod Fontainea, kao čovjeka "s druge strane međe", nedostaje.

Druga skupina planova Koprivnice koji se javljaju u vrijeme njezina razvojačenja, planovi su grada koji će po prvi put prikazati sve elemente grada, uključujući i one civilne. Prvi takav plan izrađen je uoči razvojačenja Koprivnice, 1762. godine. Radi se o do sada nepoznatom i neobjavljenom rukopisnom planu grada nepoznatog autora¹⁹. Plan već na prvi pogled zbunjuje svojim sadržajem. Nije sasvim jasno radi li se o ideji preuređenja grada ili pak o vrlo shematiziranom planu crtanom bez odgovarajućih proporcija. Naznačena je kopirivnička utvrda bez vodnih opkopa (prostor opkopa označen je zelenom bojom kao i okolne poljoprivredne površine). Kako su iz slike grada uklonjeni relevelini, prometne komunikacije oko utvrde dobile su kvadratičan oblik. Sukladno s promjenom smjera prometnih komunikacija i smjer izgradnje dijela naselja izvan utvrda dobio je pravilan obris. No, ako se radi o tek planiranoj parcelaciji kuća, zašto one imaju nepravilan oblik? Da li se radi o shematskoj pojednostavljenoj skici grada u kojoj su prometne komunikacije, podgrade kao i izgrađene površine unutar zidina naznačeno samo okvirno, bez pravih proporcija? Ovaj plan mnoga pitanja na koja trebaju odgovoriti buduća istraživanja ostavlja otvorenim.

Prvi pravi plan grada sa svim geografskim elementima Koprivnica dobiva 1772. godine²⁰. Iako je sjedište Generalata već bilo premješteno u Bjelovar, a Koprivnica uklopljena u civilni dio Hrvatske, kartografske radove na području Koprivnice i dalje su obavljali vojni kartografi. Utjecaj vojne kartografije još uvijek se jasno ogleda na sadržaju plana. S posebnom su pažnjom naznačene utvrde, ali i prometne komunikacije važne za kretanje vojske. Uz rub plana nalazimo i presjke same utvrde. Vojna namjena ovog plana stoga je sasvim neupitna. No, pomak k percepciji Koprivnice kao civilnog naselja, jasno je uočljiv. Ovaj plan po prvi put daje više informacija o dijelu naselja izvan zidina, no o onom unutar njih. Izgrađene površine unutar zidina naznačene su na nivou blokova kuća tzv. insulama dok je položaj važnijih objekata tog dijela grada označen u legendi karte. Suprotno tome, izgrađeni dijelovi izvan zidina naznačeni su na nivou kućnih i zemljišnih čestica, predstavljajući svojevrsnu preteču katastarskog plana. Autor je išao i dalje pa je u prikazu objekata razlikovao stambene od gospodarskih objekata (stambene objekte naznačuje različitim nijansom boje te s naznačenim pročeljem objekta) što omogućuje detaljne analize morfološke strukture naselja. No, iako se ovaj plan često dovodi u vezu s predstojećom jozefinskom izmjerom, on je nastao kao zasebni plan grada, očito još uvijek za potrebe vojske (to prvenstveno potvrđuju detaljni presjeci utvrda i bastiona uz rub karte). Naime, jozefinska izmjera na području hrvatskih zemalja otpočela je tek 1774. godine i to na području Banske krajine, a prva kartiranja na području Varaždinskog generalata i civilne Hrvatske obavljena su tek 1783. godine, dakle punih 11 godina nakon nastanka spomenutog plana.

Da su se kartografski radovi od strane vojnih kartografa na području grada nastavili i tijekom 19. stoljeća, potvrđuje nam plan grada iz 1850. godine²¹. Plan "utvrđenog mjesta Koprivnice" također je rezultat rada vojnog kartografa²². No, u odnosu na prethodni, donosi jednu novost. Na ovom je planu po prvi put i dio grada unutar zidina prikazan na razini pojedinačnih kućnih zemljišnih čestica. Za izgrađena područja izvan zidina donosi jednako detaljne podatke. Manje detaljan prikaz odnosi se isključivo na poljoprivredne površine koje su, za razliku od prethodnog plana, ovdje date samo u okviru svojih vanjskih areala, bez granica pojedinačnih čestica. Posebno su jasno naglašene prometne komunikacije što jasno odražava prometnu afirmaciju Koprivnice

kao ključne spojnice Ugarske, Varaždinskog generalata i civilnog dijela Hrvatske. Tako je kartografska percepcija Koprivnice, utvrđenog naselja, dobila novu dimenziju - Koprivnice, prometnog čvorišta.

PRVA TOPOGRAFSKA IZMJERA KOPRIVNICE

Tijekom 1783. i 1784. na području civilnog dijela Hrvatske provedena je prva sustavna topografska izmjera poznata pod nazivom "josefinska topografska izmjera". Izmjerom je nastala prva topografska karta Hrvatske u 69 listova, izrađena u mjerilu 1:28 800²³. U okviru josefinske topografske karte provincijala, obavljeno je i prvo topografsko kartiranje grada Koprivnice koja je prikazana na listu broj 15. Kako je izmjera vršena po administrativnim jedinicama, u vojnom dijelu po pukovnijama, a u civilnom po županijama, na topografskoj karti Koprivnice jasno je na fizičko - geografskoj podlozi naznačena i gradska međa utvrđena na štetu Koprivnice nakon dugotrajnih pregovora s Varaždinskim generalatom. Osim gradske međe, josefinska topografska karta pruža nam uvid u izgrađenost grada, plan ulica, prometne komunikacije te način korištenja površina. Kad se radi o službenoj i sustavnoj državnoj izmjeri koji su obavili za to posebno obučeni kartografi i mjernici, topografske karte nastale josefinskom izmjerom kao povijesni izvor imaju iznimnu vjerodostojnost.

Osim topografske izmjere, u sklopu josefinske izmjere Habsburške Monarhije, obavljala se i katastarska odnosno ekonomska izmjera koja je trebala poslužiti kao temelj za uvođenje pravednijeg sustava oporezivanja. Ekonomska josefinska izmjera koja je za područje Varaždinskog generalata tekla istovremeno s topografskom i do danas je u najvećoj mjeri sačuvana, ekonomska izmjera civilnog dijela Hrvatske najvećim dijelom do danas nije pronađena. Naime, josefinska ekonomska izmjera koja je po prvi puta evidentirala sve zemljišne i kućne čestice s njihovim vlasnicima u svrhu uvođenja pravednijeg poreza, našla je na velik otpor feudalaca na prostoru čitave Monarhije. Nakon što je Josip II. svojim patentom od 20. travnja 1785. godine odredio odmjerenje poreza razmjerno veličini i prihodu svakog pojedinog posjeda, čemu je kao osnova trebala poslužiti ekonomska izmjera, otpor je postao tako jak da je 1790. godine Josip II. bio prisiljen novim patentom ukinuti svoju prijašnju odluku. Nakon toga uslijedilo je masovno uništavanje dokumentacije josefinske ekonomske izmjere i katastarskih knjiga, a svaka daljnja ekonomska izmjera je ukinuta. Do danas nije utvrđeno je li ekonomska izmjera za području sjeverne Hrvatske izvršena ili je naprosto nakon 1790. godine uništena, tako da do danas nije pronađena dokumentacija tzv. josefinskog katastra grada Koprivnice, a isti je slučaj i sa Zagrebom.

PRVA SUSTAVNA KATASTARSKA IZMJERA GRADA

Prva katastarska izmjera grada Koprivnice obavljena je u sklopu prve sustavne tzv. franciskanske izmjere Habsburške Monarhije kada je prvu cjelovitu katastarsku dokumentaciju po prvi put dobio i najveći dio naše zemlje²⁴. Izmjera katastarske općine Koprivnica obavljena je u razdoblju od 1857. do 1859. godine temeljem koje je nastao katastarski plan u mjerilu 1:2 880, upisnik čestica (popis čestica) i opis granice općine²⁵. Iz Opisa granica (Grenzbeschreibung, tj. Međašni opis) koji sadržava detaljan opis i skicu općine, saznajemo točnu granicu općine. Za Koprivnicu granice su utvrđene i iskolčene 1857. godine.

Nakon točnog utvrđivanja granice općine, obavljena je detaljna geodetska izmjera na terenu, temeljem koje je izrađen zemljovid "Grad Koprivnica sa miestom Banovec, Brežanec, Dubovec i Miklinovec u Hervatskoj, Križevac županija 1859" koji prikazuje općinu u 20 listova u mjerilu 1 bečki palac na karti = 40 hvati u prirodi, tj. 1:2 880. Na temelju izmjere nastaje i upisnik čestica koji sadrži popis svih katastarskih čestica s imenima i kućnim brojem njihovih vlasnika, površinom čestice i oznakom na koji se način čestica koristi (kultura). Upisnik je zaključen 20. ožujka 1860. godine. Tako je 1860. godine Koprivnica dobila prvu cjelovitu katastarsku dokumentaciju.

U kartografskom smislu, katastar predstavlja najdetaljniji uvid u prostor. No, prednost katastra pred ostalim kartografskim izvorima nije samo u njegovoj detaljnosti (krupnom mjerilu). Katastar je državno - pravni dokument nastao terenskim radom organizirane državne službe pa su svi podaci izvorni i vrlo pouzdani. Izuzetna vrijednost katastra proizlazi i iz činjenice da, za razliku od drugih kartografskih dokumenta, ne daje samo sliku prostornog rasporeda pojave, odnosno kvalitativne osobine prostora. Katastarski upisnik čestica daje nam i vrlo

precizne kvantitativne osobine svih kartiranih pojava u prostoru.

Katastarskom izmjerom po prvi je put dobiven detaljan uvid u prostor i vlasničke odnose na području grada. Interpretacijom podataka iz katastarskih izvora franciskanske izmjere, dobiva se uvid u način korištenja zemljišta odnosno, njegovu funkcionalnu strukturu (land - use), sustav zemljišne razdiobe te osnovna morfološka obilježja (struktura naselja). Time se dobiva potpuna predodžba o kvalitativnim i kvantitativnim osobinama promatranog prostora.

Nova zakonska regulativa koja je uvela stabilni katastar kao poreznu osnovicu, te potreba održavanja katastra, nametnuli su potrebu češćih kartografskih radova na području grada. Detaljna i pouzdana kartografska podloga postaje, ne samo pretpostavkom reguliranja imovinsko - pravnih odnosa, već i podlogom za prostorno planiranje i detaljne regulacijske osnove. Kartiranje sada više nije prepušteno pojedincima, već organiziranoj kartografskoj službi države. Karte postaju objektivna slika geografske stvarnosti sa svim elementima grada. Na taj način, prva sustavna katastarska izmjera grada označila je prekretnicu u kartografskom poznavanju grada, najavljujući novo, suvremeno doba suvremenih detaljnih planova kao temeljnu pretpostavku razvoja grada.

Bilješke:

1. Ime Koprivnice kao "castrum Copurnicha" spominje se u darovnici kralja Ladislava IV. koprivničkom kaštelanu Bakaleru iz 1272. godine (Ernečić, 2000; 5).
2. Potreba utvrđivanja naselja prvi puta se spominje već 1338. godine u povelji bana Mikca kao i u povelji Stjepana Hercega iz 1353. godine. Pretpostavlja se da su prve drvene utvrde nastale u to vrijeme. No, te prve utvrde nastale su za potrebe organizacija feudalne uprave, a ne vojne obrane.
3. Najstariji do sada pronađeni izvještaj o stanju koprivničkih utvrda potječe iz 1549. godine. To je izvještaj carske komisije koju je predvodio Dominik dell'Allio (Kruhek, 1986; 198 - 199). Na žalost, do danas je sačuvan samo tekstualni dio izvještaja. Naime, iako je za pretpostaviti da je izvještaj vrlo vjerojatno sadržavao i kartografske priloge, oni do danas nisu pronađeni.
4. Za ovaj plan Karaman (1986; 19) navodi signaturu 8 622. Da li se radi o pogrešci ili još jednom istovjetnom primjerku, tek treba provjeriti.
5. Novi pravokutni sustav bedema i jaraka oko naselja učvršćen je s tri ugaone kule tzv. starotalijanskog tipa dok se na četvrtom uglu nalazi vlastelinski dvor sa zasebnim opkopom. Zbog ovih zahvata srušen je dio crkve Sv. Nikole kao i dio franjevačke crkve dok je njezin preostali dio ostao tik do bedema, posluživši potom na novu lokaciju župne crkve Sv. Nikole (Karaman, 1986: 19).
6. Militaria, Befestigungen, 83.
7. Za reprodukciju plana vidi Žmegač (2000)
8. Steirmärkisches Landesarchiv Graz, Militaria, Befestigungen, 83. Reprodukciju donosi Žmegač (2000)
9. Reprodukcije Pasqualinijevih planova objavili su Kruhek (1986) i Žmegač (2000)
10. Steirmärkisches Landesarchiv Graz, Militaria, Provianthäuser, 75.
11. Steirmärkisches Landesarchiv Graz, Militaria, Schub II
12. Osim Koprivnice, Ledentu je obišao Zagreb, Legrad, Klenovnik, Čakovec i Varaždin.
13. Österreichische National Bibliothek, Cod. 8622,
14. Jedan se primjerak Stierovih planova čuva u Kartografskoj zbirci Ratnog arhiva u Beču, sign., G.I.h.a 3-1, a drugi zajedno s izvještajem u Österreichische National Bibliothek, Cod. 8608. Žmegač (200) navodi da se jedan primjerak čuva i u Generallandesarchiv, Karlsruhe, Hfk., sv. XII, fol. 37., Reprodukcije donose Kruhek (1986) i Žmegač (2000)
15. Kartografska zbirka Ratnog arhiva u Beču, sign. Inl. C. VII, No 2
16. Granica je Karlovačkim mirom pomaknuta na sredinu toka rijeke Save, a Požarevačkim mirom 6 kilometara južnije.
17. Hofkammerarchiv, Beč, sign. O 22
18. Reprodukciju Fontaineovog plana donosi M. Fišer (1984 i 1986)
19. Pohranjen je u Hrvatskom državnom arhivu, Zbirka planova, inv. broj 134
20. Plan je pohranjen u Kartografskoj zbirci Ratnog arhiva u Beču, sign. Inl. C. VII No 3. Reprodukciju donose Kruhek (1986) i Fišer (1984). Kartografska zbirka Ratnog arhiva u Beču, sign. Inl, C VII. No 4.
21. Kartografska zbirka Ratnog arhiva u Beču, sign. Inl, C VII. No 4.
22. Reprodukciju plana donosi M. Fišer (1984. i 1986)
23. Militärische Mappa von Provincial Croatien aufgenommen unter der Direktion des Oberlieutenant Jenev in den Jahren 1783-1784". Ratni arhiv u Beču, sign. B-IX-a-766.
24. Prva sustavna katastarska izmjera Hrvatske i Slavonije trajala je od 1851. do 1864. godine. Izmjera je dobila ime po caru Franji Josipu.
25. Terenski originali katastarskog plana (indikacijske skice) Koprivnice nalaze se u katastarskoj ispostavi grada Koprivnice. Pisani dio dokumentacije prve izm-

jere pohranjen je u Hrvatskom državnom arhivu, fond Državne geodetske uprave.

Literatura:

1. Ernečić, D.: *Iz pravne prošlosti Koprivnice, Križevaca i Đurđevca*, Koprivnica, 2000.
2. Feletar, D. i Turek, Z.: *Urbanistički razvoj Koprivnice*, Podravski zbornik, Koprivnica, 1979.
3. Fišer, M.: *Razvoj organizacije prostora Koprivnice od 18. stoljeća do danas*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, Zagreb, 1984.
4. Fišer, M.: *Razvoj grada od 18. stoljeća do danas*, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb, 1986.
5. Horvat, R.: *Povijest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*, Zagreb, 1943.
6. Karaman, I.: *Osnovne socijalno - ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije*, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb, 1986.
7. Klemenčić, L. i Živković, V.: *Povijesna jezgra Koprivnica (studija revitalizacije - prijedlog)*, Podravski zbornik, Koprivnica, 1991.
8. Kruhek, M.: *Tvrđava u Koprivnici - povijesni i tipološki razvoj*, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb, 1986.
9. Kruhek, M.: *Povijest izgradnje koprivničke tvrđave*, Koprivnica - grad i spomenici, Zagreb, 1986.
10. Perčić, Lj.: *Prilog poznavanju planova Koprivnice iz 16. i 17. stoljeća*, Podravski zbornik, Koprivnica, 1992.
11. Petrić H.: *Koprivnica na razmeđu epoha (1765. - 1870.)*, Koprivnica - Zagreb, 2000.
12. Slukan, Altić, M.: *Kartografski izvori za europsku i hrvatsku povijest Novoga vijeka*, Rukopis, 2000.
13. Žmegač, A.: *Bastioni kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2000.